

Ә.Б. Жағыпар*

«Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ, Қарағанды, Қазақстан
(E-mail: karakesek334@mail.ru)

Тұлғалар тағылымы және Бүркіт Ысқақұлы

Мақалада ХХ ғасырдың 20-40 жылдары кеңестік биліктің жүргізген солақай саясатының салдарынан балалық балдырған шақтары ашаршылық, байларды кәмпескелеу және қуғын-сүргін зобалаңдарын көріп өскен жас толқын Бүркіт Ысқақұлының басынан кешкен жағдайлары баяндалған. Автор мақалада Бүркіт Ысқақұлы тұлғасын мысалға ала отырып, оның өмір жолын саралаған және сол кеңестік кезеңнің жүргізген саясатын талдаған. Елдегі жүргізіліп жатқан саясатты Абай кітаптары мен Алаш зиялылары еңбектерінен оқып түсінген бала Бүркіт тұлғалар тағылымын ала отырып, кеңестік кезеңде құрылған жастардың астыртын саяси ұйымын «ЕСЕП» партиясын (Елін сүйген ерлер партиясы) құруының алғышарттарын түсінуге мүмкіндік берген.

Кілт сөздер: тұлғалар тағылымы, Алаш идеясы, тәуелсіздік, ашаршылық, жастардың астыртын саяси ұйымы, ЕСЕП (Елін сүйген ерлер партиясы), ұлттық құндылық, ұлттық сана.

Kipicne

Отандық тарихта кеңестік кезеңде қазақ ұлтының келбетін сақтап, санада өшуге айналған ұлттық құндылықтарды болашаққа жеткізуді астыртын жастардың ұйым мүшелері өз мақсат-міндеттеріне алды. Сондай жастардың астыртын ұйымының бірі — Қарағанды қаласында құрылған «ЕСЕП» (Елін сүйген ерлер партиясы) мүшелері ұлтының тәуелсіздігі жолында өз бастарын қатерге тікті. «ЕСЕП» құрамында қалыптасу кезеңінде болған жастар ХХ ғасырдың 20-жылдары дүние есігін ашқан халық перзенттері. 1917 жылғы Ақпан төңкерісінен басталған болшевиктік билік, кеңестік коммунистік жүйе тоталитарлық өктемдікке ұштасты. «Кіші Қазан» төңкерісімен сабақтас байларды арнайы тәркілеудің салдары халқымыздың елінен жыраққа кетуге, ашаршылыққа ұшырауына ұла-сып, халық демографиясына орасан зор шығындар келтірді. Отандық тарихты алғашқылардың бірі болып осы күрделі кезеңді дәуірлеген тарихшы М. Қозыбаев қазақ тарихын тоғыз асқарлы белестерге бөліп, кеңес дәуірін қазақ халқы кеңес империясының уысында деп көрсетеді [1; 22]. Автор уақыт шындығын айта отырып, тәуелсіздік идеясының тарихи сабақтастықтығын да айтқан. Осы зұлматты жастардың астыртын саяси ұйымы «ЕСЕП» негізін қалаушы Б. Ысқақұлы балалық шағынан өз бастарынан өткеріп, көзімен көрді. Азаматтық ұстанымы, елдік дүниетанымы ұлт қасіретімен байланысты қалыптасқан Бүркіт Ысқақұлының «ЕСЕП» жастардың астыртын саяси ұйымын құру идеясын негіздеуі заңдылық еді. Сондықтан да біз мақаламызды «ЕСЕП» жастардың астыртын саяси ұйымы негізін қалаған, ақын, Қазақстан Жазушылар одағының мүшесі, ғалым Бүркіт Ысқақұлының өмір жолын қарастырамыз.

Бүркіт Ысқақұлы 1924 жылы 4 қарашада Қарағанды облысының Нұра ауданына қарасты Көк-мөлдір ауылында дүниеге келген [2; 566]. «Бүркіт Ысқақұлы» атымен қазақ және алыс-жақын шет елдерге таныс болған есімді, біз неге Бүркіт Ысқақұлы деп атағанымызды түсіндіріп өтуді жөн деп білеміз. Кейбір зерттеушілердің айтып жүргеніндей Бүркіт Ысқақұлының «Бейісбек Томпақов» есіміне қандай қатысы бар, осы мәселенің де бетін ашып алсақ. Осы жағдайларға байланысты, бірінші факті Бүркіт Ысқақұлы өз қолымен, өз тағдырын жазған «Неге? Неліктен? Не үшін?» мемуарлық мақаласында атасы Ыбырай (Ибрагим) турасында: «Ол кісі 1870 жылдары Семей уезіндегі Шыңғыстау болысының Ақбұлақ деген жерінде дүниеге келіпті. Осыған байланысты ол өзін қазақтың ұлы ақыны Абай Құнанбаевтың жерлесі, елдесі әрі аттасы деп есептейтін. Әрі соны өзінше мақтан ететін» [3; 14], – дейді. Осы мақалада Нұра бойындағы Сұлтан-Ахмет мектебін айтып, әкесі Ысқақ жайлы: «1916-1917-жылдары осы мектепте біздің ауылдың басқа жігіттерімен бірге менің әкем Ысқақ та оқыған еді» [3; 15], – деп ойын түйіндейді.

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: karakesek334@mail.ru

Екінші факті, біздің Бүркіттің қызы Айгүлмен нарративтік сұхбатта: «Бейісбек Томпақов» туралы мен атам Ысқақтан және Махмет Темірұлынан естігем. Әкем жас кезінен өте әдебиетке жақын болған, С. Сейфуллин, І. Жансүгіров кезінде репрессияға ұшыраған ақындардың шығармаларын оқыған. Соларға ұқсаймын деп жігерлі болған екен, өте білімге құштар болып, көп кітап оқыған. Осы кісілердің шығармаларын оқып ұқсағысы келген. Өйткені Бүкең білімді болған соң, әңгімені жақсы айтқан. Тілі бай, өзінің білімі терең жас кезінде өте қайсарлығына қарап басқалар «өзің бүркіт сияқтысың ғой» дейді екен. Өзіне тиіскен немесе жәбірленген басқаны қорғау үшін бойына, әліне қарамай қайсарлық танытып, күш көрсетіп, бүріп алатындай жабысып алатын деп айтатын Ысқақ атам, сосын бүркіт деп атап кеткен. Ересек балалардан өзін білімділігі жағынан биіктеу ұстағаны ма? Сөйтіп балалардың барлығы Бүркіт деп атап кеткен. Өзін 10-12 жасқа дейін Бейісбек деп айтқан, одан кейін Бүркіт деген. Ал Томпақ туралы бұл біздің үлкен атамыз ғой. Ибрагим (Ыбырай) аты болған, бірақ өзінде маңдайдағы шекесінде бір томпақ болған екен, сосын ел арасында «Томпақ» деп айтып, сосын «Томпақ шал» деп кеткен. Ал мынау Томпақовтың шығуы, Ибрагимнің ұлы Нариманнан бала кезінде біреулер кімнің баласысың деп сұрағанда «Томпақтың баласы», «Томпақовпын» деп атайды екен, бала қалай естиді солай айтады емес пе? Содан солай аталып кеткен» [4], – дейді. Жас балаға өзі сұранып тұрған Бүркіт есімі осылай таңылған.

Үшінші факті, жоғарыда Айгүл Бүркітқызы атап өткен балалық дәуренді бірге өткізген, өзінің замандасы, «ЕСЕП» белсенді мүшесі Махмет Темірұлының «Арман мен азап» кітабында: «Бір күні қолында Сәбит Мұқановтың «Адасқандар» («Мөлдір махаббат») романы бар, біздерге кітап туралы қысқаша түсіндіріп берді де:

– Бүгіннен бастап мені Бейісбек емес, Бүркіт деп атаңдар, – деді.

Романдағы Бүркіт бейнесі оған қатты ұнаған екен.

– Енді маған Бәтестей ару керек, мен өз Бәтесімді қайтсемде іздеп табуым керек, – дейді кеудесін кернеген жастық арманымен. Сол күннен бастап-ақ бұрынғы Бейісбек Томпақов жаңадан Бүркіт Ысқақов болып аталып кетті. Өзінің құрбы-құрдастары да, оқытушылар да мұны бірден мақұлдады. Бәрі де оған:

– Қырандай қырағы болсын, қаққанда қанаты талмасын, – деп тілек білдіргендей болды»,– дейді [5; 30]. Сондықтан да, өзі қалаған атпен және көпшілікке таныс есімімен атауды бізде жөн көрдік, негізгі біздің айтпағымыз Бүркіт Ысқақұлының болашақта жазылатын өмірбаяны мен энциклопедиялық мақалаларда осындай түсінбестіктер орын алмаса екен. Сол үшін бізден кейін де осы тақырып аясында жазатын зерттеушілерге де айтарымыз Бүркіт Ысқақұлы деп жазуларын сұраймыз.

Зерттеу әдістері

Мақаланы жазуға негіз ретінде тарихылық принципі алынды. Бұл принцип белгілі бір процестің өткені, бүгінгі мен келешектегі үзілмей сақталған байланысты алға қоя отырып, зерттеу шеңберінде қойылған тиісті бір тарихи міндетті шешу барысында сан салалы мәліметтер жүйесін анықтап, сараптамадан өткізуді талап етеді. Сондықтан да біздің мақаламызда Бүркіт Ысқақұлының жастық шағын қарастыру барысында кеңес дәуірінің дамуын сан қырдан көрсететін деректер базасын, статистикалық мәліметтер мен т.б. қажетті материалдар зерттеу үшін жүйелілік әдісін қолдандық. Тарихи-салыстырмалы әдісті қолдану арқылы кеңес дәуірінің даму ерекшеліктері, бағыттары мен деңгейлері қарастырылып салыстырылды. Кезеңдеу әдісі арқылы белгілі бір әлеуметтік, мәдени, тарихи процестердің барысы, кезеңдері және оларға тән өзіндік ерекшеліктері мен мәні зерттелді.

Талдау

Әр адамның дүниеге келген жері, өскен ортасы ыстық болады. Бауырында асыр салып өскен Көкмөлдір турасында Б. Ысқақұлы: «мен Көкмөлдір деген өзеннің жағасындағы кішкене ауылда туып-өстім. Ауылым Көкмөлдір десе, көкмөлдір еді. Жағасы жасыл құрақ, көкөрай шалғын, шөбі де көк жасыл, шүп-шүйгін болатын. Өзеннің суы үнемі көкпенбек болып мөлдіреп, тұнып жататын. Кім қойса да, атын дұрыс, тауып қойған еді. Бірақ осы Көкмөлдір деген атты отызыншы жылдардың басында жоғарыдан нұсқау болды ма әлде аудан басшыларының өздері ойлап тапты ма, әйтеуір, «Өндіріс» деп өзгертті. Бұл жаңа атқа ауылдың біраз адамы қарсы болды. Олардың ішінде менің атам да бар еді. Алайда олардың пікірімен санасқан ешкім болған жоқ. Бала болсам да, сол ауыл адамдарының бірі болып мен де наразы болдым. Олардың: «Жер-су аттарын орынсыз неге өзгертеді?» деген сұрағы көңілімде мәңгі қалып қойды» [3; 14], – деп жазады. Кеңестік биліктің алғашқы жылдарында іске асырылған қазақи жер-су атауларын өз қалауларына қарай өзгертуі халықтың санасынан тарихи

атауларды өшіріп, орыстандыру саясатын жүргізгендігінің бірден-бір жарқын мысалы. Аталған мақаласын: «қазір Көкмөлдір деген ат ешбір картада, ешбір іс қағаздарында жоқ, бірақ ол менің паспортымда әлі күнге дейін сақталып келеді. Бұл маған өзімнің дүниеге келген ауылыма, өскен жеріме деген мәңгілік махаббатымның белгісіндей көрінеді. Кейін өз ауылыма арнап «Көкмөлдір» деген өлең де жаздым. Ол менің әр жылдары жарық көрген өлең жинақтарымнан орын алып келеді. Кейін «Өндіріс» деген ат та тұрақтамай, оны «Ұзақбай», «Сәкен» деп өзгертті. Бірақ олар да ұзаққа бармай, «Октябрьдің қырық жылдығы» атындағы колхоз аталды. Қазір оның өзі де жоқ, өйткені ол «Чернигов» совхозының үшінші фермасына айналды да, «Үшінші ферма» аталуда. Бірақ ауылдың атын осыншама сан саққа жүгіртіп, қырық құбылтып, өзгерте бергенде, мемлекетке, өкіметке қандай пайда келді?» [3; 14], – деп толғайды. Сол арқылы ұрпаққа ойлы сұрақ қойып толғандырады. Ақынның жоғары да айтқан дүниеге келген жері Көкмөлдір жайында ерекше тебіренеді:

«Жағасында Нұраның,
Жер бар, аты – Көкмөлдір.
Болғанымен бірі жыраның,
Суы қандай мөп-мөлдір!
Бойы — бітік бетеге,
Жасыл құрақ — жағасы.
Төскейі — гүл текемет,
Балдан тәтті ауасы.
Халық сүйген қарт Қайып,
Осы жерде туыпты.
Ақын Сәкен жантайып,
Суына бетін жуыпты.
Атам соны қоныс қып,
Менде сонда туыппын.
Сонан маған ол ыстық,
Сондықтан да сүйіктім!» [6; 13].

Өз махаббатын төге жырлайды. Бүркіт Ысқақұлы өзінің оқырмандарын ойландыра қойған сұрағына, өзі толғандырып жауабын береді: «Меніңше, орынсыз қаржы жұмсағаннан басқа, ешқандай пайда түскен жоқ. Сонда бұл өзгеріс, бұл жаңалық кімге, не үшін керек? Кейін білсем, тек бір ғана біздің ауылдың аты емес, Нұра ауданына қарасты бүкіл жер-су, ауыл аттары түгелдей өзгеріп кетіпті. Рас, жаңа заманның, жаңа өкіметтің өз ұғымы, өз мұраты, өз мақсаты, өз ұраны, тіпті өзінің атақты адамдары болады. Оны халықтың санасына құю да керек шығар. Бірақ көптен келе жатқан тарихи әрі әдемі жер-су, ауыл-аудан, қала аттарын орынды-орынсыз өзгертудің не қажеті бар? Өздерінің аттарын қойғысы келсе, бұрынғы патшалардың, генералдардың, байлардың аттары немесе жаңадан салынып жатқан қалалар, ашылып жатқан колхоз-совхоздар, мектеп, мекеме, көшелер бар емес пе? Соларға неге қоймайды екен? Міне осы сұрақты осы уақытқа дейін көңілімнен кетпей келеді» [3; 14].

Кеңестік кезең турасында Х. Әбжанов алты дәуірді атайды. Соның ішінде бесіншісі, зорлық пен модернизациялау дәуірі деп, осы турасында: «Большевиктер билеген 74 жыл ішінде Қазақстан тарихы жетістіктерімен де, өкініштерімен де бедерленді. Қазақ мемлекеттігі қайта дүниеге келгенмен, оның өз еркі өзінде болмады, Ата Заңымыз қабылданғанмен, іс жүзінде жартыкеш күйде жұмыс істеп тұрды, өкімет халықтікі саналғанмен, қалың көпшілік ел басқарудан шеттетілді, республиканың экономикалық қуаты артқанымен, ол еңбек адамының әл ауқатын түзеуден гөрі, әскери-өнеркәсіптік кешенге көп бағынышты еді, ұлт зиялыларын даярлау үздіксіз қуғын-сүргінмен ұштастырылды, ұлттық мәдениетке қамқорсыған қаулы-қарарлар Мәскеуде үсті-үстіне қабылданып, нақты өмірде қазақ тілінің, мектебінің, бұқаралық ақпарат құралдарының қолданым аясы, тынысы тарылды да, Қазақстанның тағдыры, шаруашылығы мен мәдениеті ішкі объективті қажеттілік қисынымен емес, сырттан таңылған ұжымдастыру, индустрияландыру, мәдени революция, тың игеру, қайта құру науқандарына, яғни Мәскеуге тиімді модернизациялау жоспарына сай, күшпен, бұрмалана, зорлықпен жүзеге асырылды», – дейді [7]. Расымен де, тәуелсіздік алғалы өз елімізге тиесілі тарихи-географиялық жер-су, ауыл, аудан, қала атауларын қайтадан қалпына келтіру бүгінгі күннің де өзекті мәселесі. Ол — тарихи сананы қайта жаңғыртып, тамырымызды тереңге жайылғанын жас ұрпаққа түсіндіру үшін өте қажет және керек.

Бала Бүркіт жастайынан халық ауыз әдебиетіне құмар болып, жаттап өседі. Өз естелігіндегі: «Мен жастайымнан әдебиетпен әуестендім. Бұған себеп болған Ыбырай деген атам еді... Нұра бойы-

на он бір жасында көшіп келсе де, өзінің кіндік қаны тамған, балалық шағы өткен Семейін, Шыңғыстауын ұмытпай, әрқашан есіне алып отыратын. Бір жылы сол атам Абай Құнанбаевтың 1909 жылы Петербургте басылып шыққан өлеңдер жинағын қолына түсіріп алыпты. Өзі хат танымайтын. Өзінің келіні әрі менің шешем Нұржамалды шақырып алып, әлгі Абай өлеңдерін оқытатын. Ол өлеңдерді атамның жанында жатып алып мен де тыңдайтынмын» [3; 14], – деген ойынан, тәрбие бастауын текті атасынан алып және болашақ әдебиет пен ғылымға деген қызығушылығының қалануына анасының сауатты болуы үлкен рөл атқарғандығын көреміз. Біздің Айгүл Бүркітқызынан алған сұхбатымызда: «...бетін қақпай өсірген қайсарлық та осы атасынан дарыған» [4], – дейді. Қазіргі кезеңдегі тәуелсіз Қазақстан идеологиясының мәйегі — ұлттық патриоттарды тәрбиелеу екендігі аян. Сондықтан да, ұлттық қазақы қайнардан қанып ішкен сәби болашақта өз ұлтының сенімін ақтайтынын дәлелі бола алады. Сол кезеңде қоғамдағы болашақтың тәрбиесімен айналысатын ақсақалдар турасында терең толғанады: «қайта-қайта оқып, қайта-қайта тыңдағаннан болу керек, мен сол кездің өзінде-ақ Абайдың көптеген өлеңін жатқа білдім. Кейін сол өлеңдерді атама жатқа айтып беріп те жүрдім. Атам оған мээ болып: «Көрерсіңдер әлі, менің осы балам ақын болады дейтін» [3; 14]. Қазіргі өмір сүріп жатқан жаһанданған заманда тәрбиеге аса мән беретін ақсақалдар жоқтың қасы екендігін ащы да болса мойындауымыз керек.

Жетпіс жылдан артық басқарған большевиктік партияның тоталитарлық тәртіп жүйесін, коммунистік идеологиясы халыққа жалған ұрандар және «тендік», «бостандық» әпереміз деген желеумен келді. М. Қозыбаевтың «Қазақстанның XX ғ. тарихын зерделеу проблемалары» атты мақаласында: «Күн тәртібінде XX ғ. кезеңдеу проблемасы тұр. Ал кезеңдеу болмаса бірнеше принциптерге негізделу керек. Ол принциптер: саяси билік өзгерісі, меншік өзгерісі, таптық өзгеріс, рухани идеология саласындағы өзгерістермен санасу арқылы іске асары хақ.

I кезең. Қазақ сахарасында капитализм дамуы, одан әрі отарлау саясатының өрістеуі, реформаторлық қозғалыс туындау кезеңі (1900-1916 жж.).

II кезең. 1916 ж. ұлт-азаттық майданы.

III кезең. Революциялық бетбұрыс, әлеуметтік-азаматтық қарама-қарсылық кезеңі (1917 ж. ақпан — 1920 ж.).

IV кезең. Кооперативтік социализм кезеңі (1921-1928 жж.).

V кезең. Тоталитарлық-казармалық социализм кезеңі (1928 ж. қазан — 1985 ж.).

VI кезең. Желтоқсан көтерілісі, халық рухының жаңғыру процесінің туындауы.

VII кезең. Тәуелсіздік заңнамасы (1991 ж. бастап).

Сөз жоқ, бұл кезеңдерді абсолютендіруге болмайды» [1; 396], – деп өзінің ғылыми пайымдауын ұсынады. XX ғасырдың басы қазақ халқының дәстүрлі қоғамының қаймағы бұзыла қоймаған кезең болатын. Ел болып жақсылыққа жаны құмар қазақ халқы жаңалықты жақсы қабылдады. Сол кезеңде өмір сүрген Б. Ысқақұлы: «атам өзін: «бөтен елдің ішінде жалғыз үй кірме болдым, сондықтанда өмір бойы қағажу көрдім», – деп есептейтін. Осыған байланысты патша өкіметінің құлап, Кеңес өкіметі орнағанда, оны қуанышпен қарсы алды, 1924 жылдың өзінде-ақ өзінің Ермек атты ұлын Қызыл әскерге берді, басқа балаларын да жергілікті кеңес жұмыстарына орналастырды, отызыншы жылдардың басында біздің ауылда колхоз орнағанда, оған алғашқылардың бірі болып кірді. Қысқасы, атам өкіметтен көп нәрсені күтті» [3; 14-15], – деген ойынан бұқара халықтың көбі осы оймен жаңадан келген билікті өздерінің өкіметі деп ойлағанын көреміз. Осы кезеңді Т. Омарбеков пен Ш. Омарбековтің еңбектерінде тарихнаманың жүйеленуіне байланысты айтылған ойларды талдай келе: «Біздің ойымызша, 1917 жылдан бүгінгі күнге дейінгі Қазақстан тарихын басты-басты үш дәуірге бөлген жөн. Олардың алғашқысы: «Қазақстан: жол таңдау» (1917 жылғы тамыз), екіншісі: «Қазақстан кеңестік әкімшіл-әміршіл империя құрамында» (1920 ж. тамыз — 1991 ж. желтоқсан), үшіншісі: «Қазақстан — тәуелсіз мемлекет» (1991 ж. желтоқсаннан бүгінгі күнге дейін)» [8; 14], – деп өздерінің Отандық тарихтың тарихнамасының негізгі методологиялық ұстанымдарын ұсына отырып, кеңес дәуірін өз ішінен кезеңдерге бөліп қарастырады. Жоғарыда айтылып жатқан Отандық тарихнаманың шығуына байланысты Ақселеу Сейдімбек «Далалық ауызша тарихнама (ДАТ)» атты мақаласында: «Тарих өткен өмірді сөз еткенімен бүгінге және болашаққа қызмет етеді. Кез келген тарихи танымның өзегінде белгілі бір ұлттың, тайпаның, рудың, тіптен жеке адамның өмір тәжірибесі, мақсат-мұраты, моральдық-этикалық нормалары жатады. Түптеп келгенде, тарих дегеніміздің өзі өмір танудың, қоғам танудың, адам танудың ұлы мектебі. Осы орайда, жалпы шежіре тарату дәстүрі, оның ішінде қазақтың далалық ауызша тарихнамасы (ДАТ) тарихи танымның елеулі бір арнасы болып табылады» [9; 59], – деп қазақ ұлтының тамырына терең бойлаудан тарихнаманы шығарады.

Б. Ысқақұлының балалық шағы кеңес өкіметінің орнаған жылдарымен қатар келіп, қызылдардың жүргізіп жатқан саясатын, көргендерін көкірегіне түйіп өседі: «тағы сол отызыншы жылдардың басы болу керек. Бір күні ауыл, аудан басшылары келіп: «Колхоз боламыз, ортаға саламыз», – деп бүкіл ауылдың малын жинап алды. Байлардың малын бұдан бұрын, кәмпеске кезінде алса керек, ол есімде жоқ, енді кедей–кешіктің жалғыз–жарым қарасын сыпырып алып жатыр. Кезек біздің үйге де келіп, қорамыздағы бар малымызды айдап әкетті. Алдарындағы аздаған малынан айырылған менің әкешем де жер шұқып қала берді. Әрине, мұндай орынсыз қысымға, көпе–көрнеу зорлыққа бүкіл ауыл адамдары, соның ішінде менің ата–анам да наразы болды. Соларға қосылып бұл «науқанға» мен де іштей наразы болып жүрдім. Расында да, халықтың жалғыз сиырын тартып алды деген не сұмдық? Бұл қандай қатігездік? Міне осының аяғы келіп, бүкіл қазақ елін 1933 жылғы ашаршылыққа душар етті. Осы ашаршылық кезінде Қазақстан өзінің үш миллионға жуық адамынан айырылыпты. Ал мұның мемлекет үшін, өкімет үшін не пайдасы болды! Ал осыларды кімдер істетті, кімдер жасады? Міне осы сұрақ та көпке дейін көңілімнен кетпей қойды» [3; 14]. Өкіметтен көп үміт күткен атасының үйі жайлы: «міне, сол атамның қолында бір қара биесі болатын. Басқалардың малын алып жатқанда, «әскер семьясы» деп, атама сол биені қалдырып кеткен болатын. 1933 жылы аудан басшыларының бұйрығымен, ауыл басшылары сол биені де алып кетті. Ауыл, аудан басшыларының бұл ісіне атам өте ашынды, өте қайғырды. Өзімнің сүйікті атама, ағайын–жұрты жақсы көрген, бүкіл ауыл–аймағы сыйлаған атама қосылып мен де қайғырдым, мен де наразы болдым. «Осы қатігездік кімге керек? Мұны кімдер жасады, кімдер жасатты?». Осы сұрақ көңілімнен кетпей қойды» [3; 15], – деп ой толғайды. Халықтың басына түскен осындай қиын жағдайларды көріп, ойын баласы болып асыр салып ойнаудың орнына балалық балдырған шақтарын бұзған кеңес өкіметіне деген қарсылығы іргетас (фундамент) болып қалыптасты. Байларды кәмпескелеумен қатар, қолында ұстап отырған азын-аулақ малдарынан айырған коммунистік биліктің бұл саясаты ашаршылыққа алып келді. Осы ашаршылықтың орасан шығынын белгілі демограф–ғалым Мақаш Тәтімов: «Бұрын-соңды болып көрмеген керемет ашаршылық пен індет аурулардың жойқын апаты, әсіресе 1932 жылы дендеп кетті. Сондықтан бұл жылдар халқымыздың есінде асыра сілтеушілік деген ұғыммен қатар, «1932 жылғы ашаршылық» немесе «мешін жылының апаты» деген атпен сақталып қалды. Жұт жеті ағайынды болса, апат алты ағайынды болып келетіні белгілі. Бұл жылдардың зардаптары өте ауыр болды. Халық орасан көп шығынға ұшырады, ел қатты жұтап кетті, жұрт шұбырындыға айналды. Қазақ халқының болашақтағы демографиялық даму мүмкіншілігі орны толмастай қатты ойсырап қалды. Бір Қазақстанның өзінде оның байырғы тұрғындарынан 2 миллион 200 мың адамның өмірі мезгілсіз сөнді. Бұл республика бойынша 4 миллион 120 мыңға жетіп қалған қазақ жұртының жартысынан астамы, ал дәлірек айтсақ 53 проценті еді. 1931–1933 жылдардағы шығын халқымыз үшін бұл апат мұның алдында болған 1916–1921 жылдардағы күйзеліс кезіндегі шығыннан 3 есеге дерлік, ал 1941–1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысының тура және жанама шығынынан 6 еседен астам көп болды. Осы тарихи салыстырмалар тұрғысынан алып қарасақ, асыра сілтеудің шығындары өзінен бұрын 210 жыл бұрын болған ең сұрапыл жаугершілік кезең — «Ақтабан шұбырындының» шығындарынан жалпы саны жағынан 2,2 есе, ал процент жағынан 1,7 есе асып түскен. Ол кезең халқымыздың есіне әлі күнге дейін «Ақтабан шұбырынды, алқа көл сұлама» деген атпен мәңгі қалды. «Асыра сілтеуден аша тұяқ қалмаған» бұл кезең де халық зердесінен мәңгі өшер емес. Қазақстаннан тыс көшіп кетіп қалған 1 миллион 100 мың босқындар мен шұбырындыларды қоса санағанда, сол кезеңде ғана республикамыз өзінің байырғы халқының үштен екісі астамынан айырылып қалды» [10; 45-46], – деп ой қорытады.

Осындай қазақ халқы зұлмат кезеңдерді бастан кешіріп жатқанын көріп, Б. Ысқақұлы өз қатарластарынан ерте есейіп қимыл іс-әрекет жасау керектігін түсінеді бұған қатысты: «1936 жыл. Біздің ауылға атақты революционер–болшевик, ақын Сәкен Сейфуллин есімі берілді. Біздің ауыл енді «Өндіріс» дегенді қойып, «Сәкен» колхозы деп аталды. Бұған бүкіл ауыл–аймақ болып қуандық. Өйтпегенде ше? Өйткені Сәкен — біздің жерлесіміз, Сәкен — біздің мақтанымыз, Сәкен — біздің даңқымыз. Олай болатын себебі: Сәкеннің өмірбаянында «Ол Ақмола уезінде дүниеге келген» деп жазылған ғой. Біздің тұрған жеріміз де Ақмола уезіне қарайтын. Оның үстіне С. Сейфуллин 1916 жылы Омбының оқытушылар семинариясын бітіріп, Ақмола қаласына келеді. Онда өзіне лайықты жұмыс іздеп жүргенде, оған Сұлтан-Ахмет Абылайханов деген юрист (адвокат) кездеседі. Бұл кісінің тегі төре. Арғы атасы — Абылай, бергі атасы — Шыңғыс, жалпы Шоқан Уәлихановтардың туысы болып келеді. Сол кісі өкімет орындарының рұқсатымен, біздің Нұра бойындағы «Бұғлы-Тағылы (Жіңішке)» деген жерден қоныс алып, соған орныққан, сол жерден екі кластық қазақ-орыс мектебін ашып, енді сонда қызмет істейтін мұғалімдер іздеп жүрсе керек. Іздегенге сұраған дегендей, екеуі тез келісе

кетеді. Сұлтан-Ахметке мұғалім керек. Сонымен бірге ол сол кезде Орынбордағы «Хусаиния» медресесін бітіріп, Ақмолада жүрген Абдолла Асылбековті қосып алып, Сәкен екеуін өз ауылына алып келеді де, өзі ашқан мектепке мұғалім етіп орналастырады. А. Асылбеков есеп, география, жаратылыстану пәндерінен сабақ берсе, С. Сейфуллин орыс тілі, әдебиеті, тарихтан сабақ береді. Сәкеннің кейбір өлеңдерінің соңында «С.–А. ауылы. 1916-жыл» деген сөздер кездеседі. Ақынның «С.–А. ауылы» деп отырғаны — осы «Сұлтан–Ахмет ауылы» [3; 15], – деген естелігінен жергілікті жерге байланысты этнографиялық мәліметтерді кездестіреміз. Сұлтан-Ахмет мектебінің одан соңғы жағдайын: «ағаштан қиып жасалған екі қабат үй болатын. Кейін колхоз кеңсесіне, бара-бара қоймаға, одан мал қорасына айналды. Бұл жер 1938-53 жылдары «Жамбыл» колхозы атанса, 1954 жылдан бастап «Энтузиаст» совхозы аталады» [3; 15], – деп суреттейді. Бұл деректер Б. Ысқақұлының ашылмай жүрген жаңа қыры этнограф екендігінің дәлелі бола алады.

Қазақ даналығында «тегіне тартпай қоймайды» деген тұрақты сөз тіркесі Бүркіттің әкесі Ысқаққа тарта дүниеге келгендігін дәлелдейді. Ысқақ сауатты, көкірегі ояу, көзі ашық болған: «1916-1917-жылдары осы мектепте (Сұлтан-Ахмет мектебі – авт.) біздің ауылдың басқа жігіттерімен бірге менің әкем Ысқақ та оқыған еді. «Сол кезде Сәкен менен үш-ақ жас үлкен еді», — деп отыратын марқұм. 1933-жылы осы мектепте мен де оқыдым» [3; 15]. Алғашқы білімнің қайнар бастауын оқушы Бүркіт Сұлтан-Ахмет мектебінен алып, хат танып, сауатын ашқан.

Мектеп табалдырығын аттаған оқушы Бүркіт турасында жазушы Ш. Күмісбайұлы «Жасынан қалам ұстаған» атты мақаласында: «Жастайымнан өлең-жырға құмармын. Бұқар, Абай, Махамбет өлеңдерін жатқа соғамын. Мұғалімдер мені «Қиссалар хрестоматиясы» деп атайтын. Мен мәзбін. Бірақ хрестоматия дегеннің мағынасын білмеуші ем. Енді кездескен соң оқи жүріп, өлең жазуды өрістеттім» [11; 290], – дейді.

Білімге құштар жас Бүркітті әкесі одан әрі дамытуды ойлайды. 1934 жылы Алматыдан келген Дәржан апасына бала Бүркітті қосып жібереді. Онымен бірге ағасы Сейілбекті де жіберген. Сол кезеңде Нұра бойындағы Шөптікөлде тұрған екен. Алыс шалғайда қатынастың өзі қиын кез болғандықтан, Осакаровка станциясынан өмірінде тұңғыш рет поезға отырады. Осы бастан кештен жағдайын былай баяндайды: «Қалада ұры-қары көп болады, ұрлап кетеді, ұрып кетеді, өте сақ болындар. Біреу тақалып келсе, «дальше, дальше!» деңдер деп, әпкеміз алдын-ала бізге ескертіп қойған болатын» [12; 4]. Естелігінен қазақ ауылына тән қазақи тәрбиені көреміз. Жолшыбай Қарағанды қаласына соғып, сол уақыттағы қиындықтарды ескеріп алып келе жатқан Дәржан өзінің туған бауыры Балжан сіңлісіне Бүркітті тастап кетеді. Балжан Бүркіттің екінші апасы. Балжан сол кезде Федоровқадағы балалар үйінің жанындағы мектепте мұғалім (мұғалимасы), күйеуі Сұлтан Иманбаев мектептің меңгерушісі болып қызмет атқарған.

Оқушы Бүркіттің Қарағанды табалдырығын аттауы 1934 жыл қаланың құрылуымен сәйкес келеді. Іргетасы енді қаланып келе жатқан Қарағанды қаласында тұрған үйінде жездесінің әке-шешесі, бойжеткен қарындасы (17-18 жасар) және Махмұт атты бір жетім бала тұрған. Осы отбасыға жетінші адам болып келген. Қазақтың даналығында айтылатын «көңіл сыйса – бәрі сияды» деген ойымен бір үйде қабақ шытыспай өмір сүргенін көреміз. Қарағанды туралы: «Қарағанды — ол кезде жаңадан салынып жатқан жас қала болатын. Есімде қалғандары: таудай-таудай болып үйіліп жатқан қара тастар мен қара қоқыстар (көмір породалары), будақ-будақ түгін шығарып, бу атқылап жатқан қара мұржалар (завод трубалары), ерсілі-қарсылы ағып жатқан адамдар мен машиналар» [12; 4], – деп айтады. Қарағанды қаласы ауыл баласы он жастағы Бүркіттің көз алдында осы қалыпта қалған. Балалық аңғалдығы мен албырттығы барысында анда-санда шахта мұржаларынан шығатын дауыстан шошып жүрген. Сол кезеңде сағатты білдіретін бұл дыбысты ауылдың таң бозында шақыратын әтешті, ақыратын есекті салыстырмалы түрде қарастырады. Ауылдан келген балаға қала өмірінің әр бір сәті таңсық және қызық. Бүркіттің қала өмірі мен араласып көңіліне түйгендері де өте әсерлі: «Қала өмірі, олардың тұрғындарының тұрмысы, іс әрекеттері әсіресе адамдарының мінез-құлқы, қылығы, психологиясы (бізше айтқанда, әдет-ғұрыптары мен салт-саналары) маған бір түрлі көрінеді. Мұнда барлық нәрсе — ақылы, бар нәрсе — сатулы, бар нәрсе — есептеулі. Бос, тегін жатқан ешнәрсе жоқ. Бәрі еңбекпен, бейнетпен, термен келетіндей көрінеді. Сонсоң мұнда адам мен адам, үй мен үй бір-бірімен қатысып, алыс-беріс жасап, араласып, тұру дегенді білмейтіндей көрінеді маған. Жұрт жұмыстан келеді де, ініне кіріп алған тышқандай, әрқайсысы үйді-үйлеріне кіріп алып сыртқа да шықпайтын тәрізді. Ауылдағы кеңшілік, еркіндік, молшылық – мұнда жоқ. Аяғыңды қия бассан, не поезд басып, не машина қағып немесе әлде біреулер соғып (ұрып) кететіндей болады да тұрады. Демек, ауылдағы аңқаулық, ашық ауыздық, алаңғасарлық дегендерді қала өмірі көтермейді. Мұнда барынша сак, барын-

ша қырағы, барынша жинақы болуың керек. Әйтпесе күн көре алмайсың. Бостан-босқа бір пәлеге ұрынасың. Менің ауылдан қалаға келгендегі ең бірінші ұққаным көңілге түйгенім осы болды», – дей келе: «Екінші білгенім — ақша және оның құны. Қалалы жерде ақшасыз аяқ басып жүре де алмайды екенсің» [12; 4]. Бала Бүркіт қаладағы өмірді ауыл өмірімен салыстыра отырып қарастырғаннан ұлттық руханият қайнарынан қанып ішкендігі және салыстырып-сараптап талдай алатынын жас кезінен меңгерген қабілетінен көреміз.

1934-1935 жылдары Федеровка балалар үйінің жанындағы мектепте оқуын жалғастырады. Балалар үйінің директоры Қасымжан Алпысбаев болатын. Өз аулынан үшінші сыныпты бітіріп келген Бүркіт қазақ мектебі болмай орыс мектебінің екінші сыныбына жіберіледі. Өз қатарластарынан екі сынып қалып қойған балаға моральдық, психологиялық жағынан да қиын болғанымен, «басқа түссе — баспақшыл» деп білекті сыбанып кірісіп кетеді. Ішкі жан дүниесіндегі толқыныс пен ауылдан алты кадам әрі аспаған бала сағынышынан тұңғыш «Анама хат» төл туындысын шығарады.

Жездесі Сұлтан Иманбаев пен апасы Балжан Федеровкадан Компанеец деген жерге жұмыс бабымен ауысады. Оқушы Бүркіт үй жағының қиындығына байланысты балалар үйіне тұрады. Балалар үйін еске алғанда: «Онда менен басқа бірнеше қазақ балалары болды. Солардың ішінен қазір есімде қалғандары — Бүркітбай, Мәулен, Оңайбек, Алтын. Қазір Оңайбек Құдышев — философия ғылымының кандидаты, Қарағанды педагогика институтының ғылыми коммунизм кафедрасының доценті, Мәулен Құдабаев — Қазақ ССР Мемлекет хауіпсіздігі комитетінің жауапты қызметкері, подполковник. Ал Бүркітбай мен Алтыннан көз жазып қалдым» [12; 4], – дейді. Сол еске алып отырған Оңайбек Құдышев кейін қайта құру кезеңінде Бүркіт Ысқақұлымен оның жақтастары туралы бұқаралық ақпарат құралдарында мақалалар жазып насихаттайды [13; 3-4].

1935 жылы қаңтар айында Компанеецтен Кірпіш зауыты деген жерге жездесінің үйі көшіп, бала Бүркітті де өздерімен бірге ала кетеді. Кірпіш зауытында сол кездегі «Қарағанды пролетариаты» (қазіргі «Орталық Қазақстан») газетінің редакторы Піспек Жұмановпен көрші тұрады, бөлмелері басқа болғанымен, коридор (сенек) бір болады. Атағы жер жарып тұрған, Қарағанды облыстық радиокомитетінің әншісі Жаңыл Қартабаева Кірпіш зауыты елдімекеніне келіп концерт береді, ән кешінен соң Піспек Жұманов үйіне ертіп келіп, сол үйде қонақасын жеп, ән шырқап «ән көңілдің — ажары» демекші, елдің көңілін көтереді. Әнші Жаңыл Қартабаеваны былайша суреттейді: «сол кезде бидай өңді, қыпша белді, талдырмаш қыз екен. Бәйгеге қосар жарау аттай жаранып және жұтынып тұр. Жасы сол кезде он тоғыз-жиырма шамасында. Басында үкілі тақия, үстінде қаптырмалы, жеңсіз көк камзол киген. Қолында құндақтаған домбырасы бар. Арада елу жылдай уақыт өтсе де, Қарағандыдағы қазақ интеллигенциясының алғашқы өкілдерінің бірі болып табылатын мұғалімдер Қасымжан Алпысбаев, Сұлтан Иманбаев, журналист Піспек Жұманов және әнші-артистка Жаңыл Қартабаевалардың менің балалық көңіліме таңбадай басылып қалған жарқын бейнелері осы уақытқа дейін көз алдымнан кетпейді» [12; 4]. Атағы жер жарып тұрған Қарағанды облыстық радиокомитетінің өзінен келген әнші қыздың кеші ересектермен қатар Бүркіттің жүрегінде қалады. Қарағандының алғашқы құрылуындағы қазақ зиялылары өміріне өшпес із қалдырады.

Бүркіт балалық шағынан бастап ақын, мемлекет және қоғам қайраткері Сәкен Сейфуллин есімімен әбден қанық, шығармашылығымен танысып өседі. Өйткені дүниеге келген жері Көкмөлдірде Сәкен Сейфуллиннің жары Гүлбаһрам ұзатылған болатын. Осы жайды өз естелігінде: «1927 жылы Сәкен біздің ауылға келіп, онда Жақия, Қайып, Салық Айнабековтердің үйіне түсіп, солардың немере қарындасы Гүлбаһрам Батырбековаға үйленген екен. Гүлбаһрамның ұзату тойы Көкмөлдір өзенінің бойында өтіпті» [3; 15], – дейді. Бала қиялы асқақ болатыны сөзсіз. Балалар сол кезеңнің батырлары Чапаевтай батыр, Чкаловтай ұшқыш болсам деп армандайтын. Ал Бүркіттің мектепте оқып жүргенінен бастап қолынан Сәкеннің кітабы немесе фотосы қасынан қалмаған. Сәкен Сейфуллинді табынған тәңірі, тұтынған пірі, ұстанатын ұраны, идеалы санаған. Бала Бүркіт арман-қиялы Сәкендей ақын, жазушы болсам, еліме қажетті кітаптар жазсам, ұлтыма Сәкендей сыйлы азамат болсам деп қалады.

XX ғасырдың басынан бастап толқын-толқынымен болған репрессияның құрбанына көзі ашық, көкірегі ояу ұлт қайраткерлері ілінді. Кеңестік кезеңнің отандық тарихта алар орнын Х. Әбжанов: «Болшевиктік идея толқынында кеңестік негіздегі қазақ мемлекеті дүниеге келді, аумақтық тұтастыққа қол жеткіздік, республиканың экономикалық, әлеуметтік, мәдени келбеті шырайланды, халықтың интеллектуалдық әлеуеті жаңаша қалыптасты. Ең бастысы — тәуелсіздіктің алғышарттары XX ғасыр басында емес, XX ғасыр аяғында, яғни социализм қойнауында пісіп-жетілді. Демек, кеңестік дәуірді жөн-жосықсыз қаралай берудің реті жоқ, сынның шын болғаны жөн. Бірақ тоталитаризмнің қазақ халқы кешірмейтін, ұмытуға жатпайтын, ұрпақтан-ұрпаққа аманаттайтын екі қылмысы да бар.

Бірі — 1917 жылғы қазанда билікке келгеннен 1991 жылы тарқағанша КОКП үздіксіз жүргізген кеңестік саяси қуғын-сүргін, екіншісі — әр жылдардағы, әсіресе 1931-1932 жылдардағы ашаршылық. Ғылымда тарихпен тәрбиелеу деген қағида бар, тәрбиелеумен қоса тарих таразылай да, жазалай да біледі» [14; 13-21], — деп көрсетеді. Кеңестік жүйенің билікке келуімен қатар келген қуғын-сүргінді әр жылдардағы шарықтау кезеңдеріне байланысты бөліп қарастыруымыз қажет. Тарихтан тағылым алсақ болашаққа нық сеніммен қадам басамыз.

Құдайындай табынған Сәкен Сейфуллин жайында түрік ғалымы Хаджы Ахмет Шимшек: «Саналы ғұмырын халқына, кеңес өкіметіне арнаған Сәкен Сейфуллинді сол қызыл билік, НКВД 1937 жылы 24 қыркүйекте тұтқынға алып, 1938 жылы 25 ақпанда атышулы 58-бап бойынша атып тастады» [15; 40], — дейді. КСРО да жаппай репрессия орын алып жатқан кезде болған оқиға бала Бүркітке соққы болып тиеді. Оны осы жағдайдың куәгері, қанды көйлек досы Махмет Темірұлы естелігінен көреміз. Бұл кезең қаралы оқиғаларының ең ауырларының бірі — 1937 жылдың күз айының бірінде болған. Әр ауылдан келген оқушы балалар жататын орын мектеп жатаханада жатқан.

Мектеп директоры мұғалімдер мен оқушылардың басын қосып үлкен жиналыс өткізген. Әр салада да қырағы коммунистік партия мен кеңес өкіметі «халық жауларын» әшкерелегенін айтады. Солардың ішінде оқушылар кітаптарын оқып жүрген Сәкен, Бейімбет, Ілияс және т.б. ақын-жазушылар болатын. Бұл елді есеңгіреткен жаңалық еді. Өз саласын жетік меңгерген кеңестік адамдар нағыз жауларды дәйекті түрде дәлелдеп берген.

Содан сөзден іске кіріскен. Барлық мектеп болып «халық жауларының» кітаптарын өртеген. Сондай ауыр да абыройлы істі тындырғандай шаршаған оқушы балалар ұйқыда жатады. Сол мезет турасында: «Ойбай, Сәкен өртеніп кетті-ау», — деген дауыстан шошып ояндық. Бөлменің іші тастай қараңғы. Жаға қоятын шам жоқ. Қараңғыда кімнің ұйқысырап айғайлап жатқанын бірден аңдай алмай қалдық. «Ойбай-ай, бәрі де өртеніп кетті-ау», — деп қайта-қайта дауыстап, артынан өксіп-өксіп жылайды. Дауыс шыққан жаққа жүгіріп барып байқасақ, бұл ұйқысырап өксіп-өксіп жылап, айғайлап жатқан Бүркіт Ысқақов екен» [16; 3-4]. Содан неге жылап жатқаны турасында сұраған балаларға күндізгі істеген істері жанына қатты батқанын айтады. Сол ой күйзелісімен қалжырап ұйықтағанда түсіне жанып жатқан тұлғалар елестеп, тіпті Сәкен Сейфуллиннің «Құтқарындаршы», — деген дауысын естіген. Содан жан-дәрмені шыққан Бүркіт айғайлап жіберіп оянған екен.

Оқушы Бүркіттің жан күйзелісі өзегіне түсіп, қайғы уайымға салынып біраз уақыт жүрген. Жанындағы достарын сол тұлғалар үшін кек алу жолына да шақырған. Әрине заң басқа, заман басқа болғандықтан оқушы достары үрке қараған. Бірақ оқушыларға ұлт зиялыларының кінәсіз екендігін, бұл жала жабудың кесірінен болып отырғанын түсіндіреді. Айтқан ойларына жанындағы достарын сендіре білген. Бала Бүркіттің бір қыры адамды баурап алатын көсемдік және шешендік қасиетімен әділетсіз қоғамның үнін, халықтың басына келген зұлматты ашып айта білген. «Он үште — отау иесі» деп халқымыз айтқан даналық сөз Бүркітке қарата айтылғандай. Өйткені саясаттың салқынын бала жастан сезген қайраткер тұлға қалыптасып келе жатқан еді.

Осы жайды Бүркіт Ысқақұлы: «Міне, менің сол құдайдай көрген, тәңірімдей табынған, арманымның асқар биігі болған Сәкен Сейфуллинді 1937 жылы қыркүйекте «халық жауы» деп қамап, соттап, ақырында атып тастады. Әлі есімде, ол кезде мен «Казгородок» деген жерде, алтыншы класта оқитынмын. Бір күні біздің мектептің бір топ мұғалімі жиналып алып, төсек-орындарымыздың астанкестенін шығарып, Сәкеннің, Бейімбеттің, Ілиястың, Өтебай және тағы басқа да «халық жауы» аталып, ұсталып кеткен ақын-жазушылардың кітаптарын жинап алып, құшақ-құшақ етіп отқа салып, өртеп жатты.

Менің бас жағымда С. Сейфуллиннің 1936 жылы шыққан «Тар жол, тайғақ кешу» атты романы жатқан болатын. Мұғалімдердің бөлме-бөлмені аралап, «халық жауларының» кітаптарын жинап жүргенін көріп қалдым да, өз бөлмеме жүгіріп келіп, бас жағымда жатқан Сәкеннің кітабын газетке орап, жасырын алып шығып кеттім. Жатақхананы айналып өтіп, оның іргесіндегі бір шұқыр жерді тауып алып, оны ептеп тереңірек етіп қазып, газетке ораулы кітапты соған тыға салдым. Үстін топырақпен тегістеп жауып, білдірмей көміп тастадым. Міне, осы кітаппен бірге менің келешекке, өнерге, өмірге деген үмітім де қоса көмілгендей болды. «Әй, Сәкен үшін өскенде өш алармын-ау!» — деймін ішімнен ызаланып. Бірақ ол өшті кімнен және қалай алатынымды өзім де білмеймін. Дегенмен, «Сәкенді кім ұстатты, кім аттырды? Сәкеннің өлімі кімге керек болды? Оның өлімінен өкіметке, партияға, мемлекетке қандай пайда келді?» — деген сұрақ көңілімде мәңгі орнап қалды» [3; 15], — деген ойынан, өкіметке деген өкпесі бала жүрегіне періш болып қатқан көңілін көреміз. Махмет пен Бүркіттің естелігінен түйетін ой, ұлт зиялылары атылмай тұрып-ақ, қамауға алынғаннан бастап шығармаларынан құ-

тылуға асыққан «шаш ал десе бас алатын» жергілікті жердегі шолақ белсенділердің іс-әрекеттері алдымыздан шығады.

Балалық кезінен һәкім Абайды тыңдап, Сәкенді сүйіп оқып, жүрегіне түйіп өскен бала Бүркіттің ақын болып қалыптасуына үлкен ықпалын тигізді.

«Өлгеннің артына өлмек жоқ, тірі адам тіршілігін істейді» деген халық даналығы айтпақшы Бүркіт сол ақындарға еліктеп «Ақын болғым келеді» деген өлең жазады. Ол өлеңі «Октябрь балалары» газетінде жарияланады. Бір өлеңі жарыққа шыққаннан кейін қанаттанған оқушы Бүркіттің «Көсем сөзі» деген өлеңі басылады. Сол өлеңдерінің арқасында 1938 жылдан «Қазақстан пионері» («Ұлан») газетінің жас тілшілері қатарына қосылады. Сол уақытта «Октябрь балалары» газетінің редакциясында жұмыс істейтін Бәткен Сағындықов, Күнтөре Байзақовтармен хат алмасып тұрған. Осы жайттардың барлығы көңілін марқайтып, келешекке үмітін қайта жағады. Алғашқы елге таныстырған «Ақын болғым келеді» өлеңі жайлы: «1939 жылы ноябрь айында, Қарағанды қаласындағы Жамбыл атындағы №7 қазақ орта мектебінің оқушысы Жаппар Өмірбеков деген баладан хат алдым. Мен 1938 жылы сентябрь-ноябрь айларында онымен сол мектептің 8-классында бірге оқығанмын. Содан танысып дос болып кеткенбіз. Жаппар өз хатында: «Қарағанды комсомолы» газетінің 1938 жылғы 29 октябрьдегі санында менің «Ақын болғым келеді» аты өлеңімнің басылғанын хабарлай келіп: «Сенің өлеңіңді барлығымыз жабылып оқып шықтық. Өлең бәрімізге ұнады. Барлығымыз бір ауыздан сені «осы заманның Пушкині болар» деп ойладық деп жазыпты» [12; 4], – деген ойдан өзі өлеңге жақын бала Бүркітке қанат бітірген хат екенін көреміз.

Сабақтардың ішінде гуманитарлық ғылымдарды тарих пен география пәндерін сүйіп оқиды, өйткені ел мен жер тарихын, саяхатшы болуды үйреткен еді. Оқуын үздік оқыған Бүркіттің Қарағанды қаласындағы Жамбыл атындағы №7 мектепте оқуын жалғастыра алмағандығының себебі әкесі Ысқақ «халық жауы» болып айдалып кетуіне байланысты еді. Бүркіт 1938 жылы қыркүйек айында Қарағандыға қайта келеді. Жамбыл атындағы №7 қазақ орта мектебіне оқуға қабылданады. Сол уақытта Амангелді көшесіндегі Әлібай шахтердің бір бөлмелі барак үйінде жатып оқыған. Екі ай уақыт өткеннен кейін арбаға атты жегіп әкесі келеді. Ауылдан әкелген ас-ауқатын түсіріп, бір қонып шығып таңертең жұмысымен кетіп қалады. Қалалық жерде ат пен арбаны ұстау өте қиын. Үш күн хат хабар болмағаннан кейін ақын Қайып Айнабековтің көмегіне жүгінеді. Қайыптың баласы Хәкім әкесі Ысқақты тауып береді. Жазу-сызуды меңгерген, көзі ашық Ысқақ Нұра аудандық халық сотының екі жылға бас бостандығынан айырған үкімімен келіспей облыстық сотқа шағымданған. Тоталитарлық жүйе Алаш қайраткерлерін атып жатқанда, сол зиялылардан дәріс алған Ысқақты кешірмей қамап тастайды. Қарағанды қаласында қамаудағы әкесі Ысқақпен жолығуға Қайыппен бірге келеді. Ысқақ: «Бізді мұнда көп ұстамайды. Ертең немесе бүрсүгіні этаппен Қиыр Шығысқа, Владивосток қаласына, оның ар жағындағы «Океанский» деген лагерге жібереді» [3; 15], – дейді. Осыдан бір жыл бұрын анасы қайтыс болған еді. Әкесіне қарап отырған төрт бала тұлдыр жетім болып қалады. Бүркіт жылап қала береді.

Әкесі сотталып кетіп бара жатып бауырларын Бүркітке аманаттайды. Қарағандыға келген ат пен арбаны уайымдап, ауылға иесіне қайтаруды тапсырады. Әке аманатын арқалап он төрт жастағы Бүркіт Тасауыл, Сабырқожаға түнеп үшінші күні Көкмөлдірге жетеді. Екі-үш күн үйінде болып бұрынғы оқыған жері Казгородок мектеп интернатына қабылданады. Әкесі турасында: «Ал әкем азап жүгін арқалап, сонау Қиыр Шығысқа айдалып кете барды. Неге? Неліктен? Не үшін? Оны мен анық білмедім. Ал оны маған түсіндіріп айтып жатуға биік дуалдың ішінде, күзетшінің көзінше әкемнің жағдайы болмады, уақыты да көтермеді. «Он үште оқ қадалды жүрегіме...» деп, ертеде бір ақын айтқандай, менің де он төрт жасқа келгенде, өзегіме өрт түсті... оны түсірген кім? Және не үшін? Маған бұл да жұмбақ болды» [3; 15], – деп ашынып жазады. Бала Бүркіттің тағдыр соққысын талай мәрте тартып, жүрекке қатқан кек ерте есейіп ер жеткізеді.

Бүркіт оқыған Казгородок мектеп-интернаты Нұра ауданында алғашқы ашылған білім ошақтарының бірі болды. Казгородок (қазіргі таңда Кертінді) кенті турасында тарихшылар ұжымы: «1932 жылы Нұра ауданы Қарағанды облысының құрамына кірді. Аудан орталығы Казгородок селосы болды. Осы жылдың 1 сәуірінде Қазақ Автономиялық Советтік Социалистік Орталық Комитетінің қаулысына сәйкес Нұра ауданының құрамы 16 ауыл кеңеспен бекітілді: Балықты, Богучар, Бұрма, Жұмыскер, Захар, Қараой, Киевск, Қызылағаш, Қорғалжын, Қызыл дихан, Көкмөлдір, Савелевск, Скоблевск, Сұлтан, Плаховск, Черниговск» [17; 7], – дейді. Сол арып-ашыққан халықтың қиынқыстау кезеңде оқу жағдайын Махмет Темірұлы: «ол кезде менің тұратын ауылым 15-20 үйден ғана құралған. «Балықшы» колхозы деп аталады. 1933-1934 оқу жылында мен 1 класты бітірдім. Мені

жақсы оқисың деп 2 кластан 3 класқа бір-ақ көшірді. Ол ауылдағы біздің мектеп деп жүргеніміз бір үйдің төргі бөлмесі. Біз төргі бөлмесінде сабақ оқып отырғанда, үй иесі ауыз үйде тамағын ішіп отырады», – деп суреттеп, одан кейін: «осы бастауыш мектепті бітіргеннен кейін бір топ бала Қарағанды облысына қарайтын Нұра ауданының 1928-1932 жылдары орталығы болған Казгородок селосына оқуға бардық. Ол кезде аудан бойынша орта мектеп осы ғана еді» [5; 28], – деген мәліметтер келтіреді. Ауылынан алысқа аттап баспаған бала Махметтің таңданысы ерекше еді: «басқа жақтан келгендер жатақханада жатып оқимыз. Біздің шағын ауылға қарағанда бұл жер маған үлкен қала сияқты көрінді. Бұрын ешқайда барып көрмеген мені мектебі тіпті таңқалдырды. Бірнеше еңселі жарық бөлмелері бар. Іштері толған оқушылар. Сабақ біткенде бәрі шуласып, жүгіріп далаға шығады», – дей келіп, сол уақыттың оқу жағдай мен жатақханалары жайлы: «жатақханамыз да үлкен, бірнеше бөлмелі. Бірақ жағдайымыз нашар. Қарнымыз аш, киіміміз жыртық. Қыс айларында мектеп те, жатақхана да адам төзгісіз болып суып кетеді. Класта сырт киімді тастамағанда да дірілдеп зорға отырамыз. Дәуіттің ішіндегі сия қатып қалып, ауызбен үрлеп жібітіп, жазу жаза алмай отыратын кездер де жиі кездеседі. Жатақханаға келгенде де бой жылынбайды. Ол кезде пешке көмір жақпайды, негізгі жағатын отын – шөп-шалам. Кеш болса, керосин құйған бітелі шам жағамыз. Маңайға тарайтын жарық сәулесінен көрі, бұрқыраған ащы иісті түтіні әлдеқайда көп болады. Әрі жылыну үшін, әрі аш қарынның мазалауынан құтылу үшін қырық жамаулы кір көрпенің астына тығылып, ұйықтап жата қалуға тырысамыз. Ұйықтайтын орынымыз — тақтайдан жасай салған шиқырлауық көйке (тапчан)» [5; 28-29]. Бұдан бір мектептің ғана хал-ахуалын айтып тұрған жоқ, сол кезеңнің Қазақстандағы мектеп-интернаттарының жағдайын елестетуге болады.

Қазақ халқының бас ақыны Абай айтпақшы «интернатта оқып жүр, талай қазақ баласы» дегендей, Казгород мектеп-интернатында қара нанды бөліп жеген Бүркітпен Махметтің алғашқы танысуы өмір белестерінде ерекше сәт болатын: «Бір күні мен қатты ұйықтап кеткен екенмін, астымдағы көйкенің қатты шиқылдап қозғалғанынан оянып кеттім. Басымды көтеріп қарасам, үш-төрт құрбылас оқушылар менің аяқ жағымда бір чемоданды ашып, нан жеп отыр. Нанды көргенде-ақ ұйқым ашылып, көзім жайнап кетті. Олар дыбыстарын шығармай, жай ғана ымдам мені нан жеуге шақырды. Маған керегі осы еді. Аузымды толтыра шала шайнап, қомағайлана жұтып жатырмын. Нан таусылғаннан кейін шамды сөндіріп, әрқайсысы өз орындарына жата-жата кетті. Қарным тойғанына қуанып мен де жата қалдым. Шіркін, аш адамға тамақтан өткеннің бәрі азық болады ғой. Әйтпесе біздің жегеніміз кебектен соқпалап жасалған, дүмбілез піскен бірдеңе ғана. Оны адам түгіл тойып жүрген мал да жемес еді. Таң ата мектепке баруға дайындала бастаған кезде екі-үш өзім қатарлы оқушылар ашулы түрмен мені жұлқылап, нұқып-нұқып қояды. «Өй, ұры, жаныңның барында нанымызды тауып бер!», – деп шаңқ-шаңқ етеді. Менде үн жоқ. Түнде жеген нанның тегінен-тегі менің төсегімнің үстінде неге келе қалғанын енді ұға бастадым. Көйкенің маңайында түсіп қалған нанның қиқымдарын көрсетіп: «мұны жеген сенсің, нанды жылдам тап, әйтпесе өлесің», – деп мені ұрмақ болып жүр. Менде не айтып, не істерімді білмей, сасқалақтап тұрғанымда жатқан төсегінен атып тұрып, нан жоғалтушылардың қасына келіп бір оқушы: «Бұған тиіспендер, сендердің нандарыңды бұл жемейді, жегендерді табамыз. Қазір шуламай, мектепке барыңдар», – деп әлгілерді орын-орындарына жіберді. Бұл келген сол кезде оқушылар арасында да, мұғалімдер арасында да беделі күшті, оқуды үздік оқитын, мектепте де, ауыл ішінде де «ақын бала» атанып жүрген Бейісбек Томпақов деген оқушы еді. Міне, осы күннен бастап екеуміз арамыздан қыл өтпейтін тату дос болдық» [5; 29-30]. Осылай оқушы Махметті аман-есен қорғап қалумен басталады. Бұл естеліктен өзі қатарластарына сөзін өткізе алатын лидерлік қасиеттерді өн бойына жинаған батыл, шешім қабылдай алатын өжет оқушыны көреміз. Осы таныстық өмірлік айнымас достыққа ұласып, бірге тар жол тайғақ кешкен еді.

Бүркіттің қоғамдық жұмыстарға белсене араласқанын, өз қатарластарынан озық болғандығы жайлы: «1938 жылғы КСРО Жоғарғы Кеңесінің бірінші сайлауы қарсаңында оның депутаттығына кандидаттар одақ кеңесі бойынша Мануйльский Дмитрий Захарович, ұлттар кеңесі бойынша Қазақбаев Әбдісәметтер ел аралап, сайлаушылармен кездесу өткізіп жүрді. Сондай кездесу біз оқып жүрген ауылда да болды. Осы кездесуде мектеп пионерлерінің атынан мойнына қызыл галстук тағып Бейісбек құтықтау сөз сөйледі. Жас оқушының қысылып-қымтырылмай сөйлеген өткір сөзіне кандидаттар да және басқа жиналған адамдар да өте сүйсініп қалды. Оның сөзінің өзі шығарған өлеңмен аяқталғаны өте сәтті болып, жұрт ол мінбеден түсіп, өз орнына келгенше дуылдап қол шапалақтап тұрды. Бейісбек жастайынан-ақ өзі қатар оқушылардан ерекшеленіп, оқу оқып, білім алуға өте құштар болды. Біздер доп қуып, асық ойнап жүргенде оның қолынан кітап түспейтін» [5; 30], – дейді.

Бүркіт өзі ғана әдеби мұрамен қызығып қоймай, өзге достарында тартып, оқуға ынта-жігерлерін оята білген: «Бүркіттің ықпалымен бұрын кітап оқымайтындар енді кітап оқуға құмарлана бастадық. Мектепте әдебиет кітаптарын оқитындардың саны көбейді. Сөйтіп Бүркіттің бастауымен «Жас әдебиетші» деген үйірме құрдық. Бұл 1938-1939 жылдардың кезі еді. Бұл үйірмеге Бимағанбетов Елеш, Шалабеков Дәкен, Мұқанов Аққошқар, Әубәкіров Жанайдар, Сүлейменов Жүсіп, Рахметов Кәмәли, Бұйрабеков Рақыш, Мұқанов Ақаш, Сүлейменов Әшім сияқты оқушылар белсене қатынасып жүрді. Бәріміз де қатармыз. Жасымыз 15 пен 17 арасында. Ол кезде бүгінгідей теледидар да, радио да, кино да жоқ. Оқушылар өмірдегі болып жатқан жаңалықтарды тек қана мұғалімдердің аузынан естіп, қолдарына түсіп қалған газет, журналдарды оқып қана білетін» [5; 30-31]. Әлемде Екінші дүниежүзілік соғыс жүріп жатқан қиын-қыстау кезеңнің өзінде сол кездегі оқу құралдың тапшылығы болса да өз қатарластарының оқуға деген ниеттерін, білімге деген құштарлығын ұстаздармен бірге оята білген Бүркіт еді.

Осы турасында Бүркіт Ысқақұлы өзі әңгімесін жазып бізге жеткізген жазушы Ш. Күмісбайұлы: «Қабырға газетіне бірнеше өлең жаздым. Ол өлеңдерім көбінесе екі шумақтан тұратын. Олар мектепке, мұғалімдерге, жолдастарыма арналатын. Мектепте әдебиет үйірмесі жұмыс жасайды. Әдебиеттен өте сауатты Рахым Асаубаев, Қабден Рахметов, Мұхамеджан Баймолдиндер басшылық етеді. Өлеңдеріміз үйірмеде талданады. Ол кезде арнау өлеңдер болмаса, саяси-әлеуметтік, лирикалық өлең жазып, оны газет-журналдарға жіберуді білмейтін» [11; 290-291], – дейді. Әрине бұл айтылған дерек бойынша бала жастан ақындыққа әуес болып, сол жолда алғашқы қадамдарын жасаған оқушы Бүркітті көреміз.

Мектептегі Бүркіттің бастауымен құрылған «Жас әдебиетші» үйірмесінің қадамдары да батырлыққа толы болды: «біз өз үйірмемізді әдебиеттен сабақ беретін Баймолдин Мұхамеджан деген мұғалімнің қолдауымен жүргізіп отырдық. Мектептегі оқу біткеннен кейін жиналып алып әдеби кітап оқимыз. Кітапты оқып болғаннан кейін әрқайсымыз өзіміздің түсінгенімізді, ұнағанын, ұнамағанын айтамыз. Мұғалім бізге тек қана «халық жауларының» шығармаларын оқи көрмендер деп қатты тапсырған» [5; 31]. Алайда бала Бүркіт өзінің өмірлік идеалы Сәкен және де басқа да сол уақытта «халық жауы» атанған Алаш қайраткерлерінің кітаптарын үйірмеге алып келіп өзі оқып, әдеби ортада қызу талқылаған. Сондай бір кеште Сәкен Сейфуллиннің «Қызыл ат» поэмасын алып келіп, үрке қараған өз қатарластарына түсіндірген. «Бүркіт біздерге Сәкенді ерекше сүйетіндігін айта келіп, «Қызыл ат» поэмасын мәнерлеп оқып берді. Поэманы талдай келіп, әңгімені қазақ халқының 1932-1933 жылдардағы аштан қырылуы туралы өрбіте түстік. Бәріміз де аштық нәубатын көзімізбен көріп, басымыздан өткерген екенбіз» [5; 31-32], – деген Махмет Темірұлының естелігінен көреміз. Әр жастың басынан кешкен қасіретімен сабақтас «Қызыл ат» поэмасын талқылап, оның не себептен болғанын, ұлт қайғысының қайдан шығып жатқанын саналарына сіңіру жолында бала Бүркіттің ат салысқанына тағы да куәсі боламыз. Жаппай репрессия құрбанына айналған ұлт қайраткерлерінің еңбектерін оқу арқылы жастардың санасына Алаш идеясынан бала Бүркіт өзі нәр алып, қатарластарына себе білді.

Қорытынды

Атасының табандылығының арқасында һәкім Абайды оқу арқылы рухын шындаған жас өркен өсіп жетілді. Әкесінің ұлт зиялыларынан нәр алғаны Алаш қайраткерлері еңбектерімен танысуға алып келді. Осындай тұлғалар тағылымын ала отырып тарихи сабақтастықта «ЕСЕП» жастардың астыртын саяси ұйымын құрудың алғышарты қалыптасты. Бала Бүркіттің өсу-өркендеу жолы тым ауыр болса да сол кезеңдегі қиыншылықтарға мойымай барлық кедергілерді еңсере отырып жеңе білді. Қазақ ұлтының болашақ тағдырын жастайынан ойлап, кеңестік өкіметтің жүргізіп отырған саясатына бей-жай қарамай, жан жүрегімен ұлт қайғысын бөлісу үшін қолынан келген істермен айналасындағы өз қатарластарына үлгі өнеге көрсетті.

Мақала № 02-СМУ-22 «Университет қабырғасынан түлеп ұшиқан тұлғаларға арналған республикалық «Тұлғалар тағылымы» сериясы (ақын, ғалым Бүркіт Ысқақұлы мысалында)» атты академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің Жас ғалымдардың ғылыми-зерттеу жұмыстарына арналған ЖОО ішіндегі гранты шеңберінде орындалды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қозыбаев М. Киелі тәуелсіздік / М. Қозыбаев. — Алматы: Баспалар үйі, 2009. — 448 б.
- 2 Ысқақұлы Б. // Кітапта: Қазақстан жазушылары: ХХ ғасыр. Анықтамалық. Құраст.: Е. Дүйсенбайұлы, А. Естен және т.б. — Алматы: Ана тілі, 2004. — 390 б.
- 3 Ысқақов Б. Неге? Неліктен? Не үшін? / Б. Ысқақов // Парасат. — 1992. — №2 (404). — Б. 14-15
- 4 Сұхбат. Жағыпар Әділеттің «ЕСЕП» партиясы негізін қалаған Бүркіт Ысқақұлы қызы Айгүлмен сұхбаты, Қарағанды, 29.05.2011.
- 5 Темірұлы М. Арман мен азап. Естелік / М. Темірұлы. — Алматы: Санат, 1998. — 160 б.
- 6 Балташұлы Е. Жалындаған ғұмыр, жарқылдаған жырлар // Бүркіт Ысқақов. Бұл менің көз жасым ғой қан аралас. Өлеңдер. — Қарағанды: Болашақ-Баспа, 2014. — 94 б.
- 7 Әбжанов Х. Отан тарихын кезеңдерге бөлу мәселесі / Х. Әбжанов // Отан тарихы, 2003. — № 1. — Б. 45-51.
- 8 Омарбеков Т. Қазақстан тарихына және тарихнамасына ұлттық көзқарас / Т. Омарбеков, Ш. Омарбеков. — Алматы: Қазақ университеті, 2004. — 388 б.
- 9 Сейдімбек А. Балталы, Бағаналы ел аман бол (шежіре) / А. Сейдімбек. — Алматы: Қазақ университеті, 1993. — 224 б.
- 10 Тәтімов М. Зұлматтың ауыр зардабы (демографиялық талдау) / М. Тәтімов; құраст.: Б. Қойшыбаев // Зауал: Мақалалар, естеліктер. — Алматы: Жазушы, 1991. — 272 б.
- 11 Күмісбайұлы Ш. Балалар бағының бағбандары. Анықтамалық / Ш. Күмісбайұлы. — Алматы: Балалар әдебиеті, 2008. — 300 б.
- 12 Ысқақов Б. Менің қалам. Естелік // «Орталық Қазақстан». — 1989. — №37 (16. 252). — Б. 4.
- 13 Құдышев О. Азап шеккен азаматтар // «Орталық Қазақстан». — 1989. — №37 (16. 468). — Б. 3-4.
- 14 Әбжанов Х. 30-жылдар басындағы ашаршылық: қазақ қасіреті / Х. Әбжанов // ХХ ғасырдың 30-жылдарындағы Қазақстандағы саяси-әлеуметтік ахуал: ашаршылық пен қуғын-сүргін тарихы. Мақалалар жинағы. — Астана: «Алсем-Астана» баспасы, 2012. — 240 б.
- 15 Хадшы Ахмет Шимшек. Сәкен Сейфуллин және Алаш қозғалысы // «Сәкен Сейфуллин: ұлттық рух және ұрпақтар сабақтастығы» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибиелік конференция материалдары. Қарағанды. 2019. — 344 б.
- 16 Темірұлы М. Азаттық аңсап азап шеккендер / М. Темірұлы. — Алматы: Арыс, 2013. — 240 б.
- 17 Темірғалиева К.Т. Тарих және музей, монографиялық зерттеу музей қорынан / К.Т. Темірғалиева, Т.Т. Аршабеков, Е.Н. Нұрмағанбетов. — Қарағанды, 2017, — 623 б.

Ә.Б. Жағыпар

Образец для подражания: Буркит Искакулы

В статье подробно рассмотрена история 20–40-х гг. XX века, а именно политика советской власти, проводимая с перегибами на местах, когда в стране массово имели место голод, конфискации, репрессии и разруха. Автором проанализирован жизненный путь исторической личности — Буркита Искакулы, а также недочеты, допущенные властью на местах в советский период. Изучив проводимую политику в стране, черпая ее лучшие истоки в книгах Абая и работах представителей алашской интеллигенции, еще будучи ребенком, Буркит получает первые знания относительно обустройства страны, анализирует и обобщает мысли передовой интеллигенции, и все это позволяет ему понять предпосылки создания в советский период подпольной молодежной политической организации «ЕСЕП» («Партия героев, любящих Родину»).

Ключевые слова: вклад личности, независимость, голод, подпольная молодежная политическая организация «ЕСЕП» («Партия героев, любящих Родину»), национальная ценность, национальное сознание.

A.B. Zhagypar

Personality lessons and Burkut Iskakuli

This article examines the history, when in the 20-40s of the twentieth century, as a result of the left-sided policy of the Soviet government, Burkut Iskakovich's childhood was stolen and the years of famine, confiscation and repression grew. In this article we will consider, using the example of the personality of Burkut Iskakovich, analyzing the life path, you can see the policy pursued during that Soviet period. Studying the current policy in the country, reading it in Abai's books and the works of the Alash intelligentsia, the

Golden Eagle child receives lessons and this allows us to understand the prerequisites for the creation of the underground youth political organization “YESEP” (the party of heroes who love the Motherland) in the Soviet period.

Keywords: personality lessons, independence, hunger, underground youth political organization, YESEP (Party of Heroes who love the Motherland), national value, national consciousness.

References

- 1 Kozybaev, M. (2009). Kieli tauelsizdik [Holy independence]. Almaty: Baspalar uii [in Kazakh].
- 2 Yskakov, B. (2004). Kitapta: Qazaqstan zhazushylary: XX gasyr. Anyqtamalyq [In the book: Writers of Kazakhstan: XX century]. Duisenbaiuly, Ye., Esten A. and much more. Almaty: Ana tili [in Kazakh].
- 3 Uskakov, B. (1992). Nege? Nelikten? Ne yshin? [Why? Why? For what?]. *Parasat*, 2(404), 14-15 [in Kazakh].
- 4 Sukhbat. (2011). Zhagypar Adiletin «ESEP» partiiasy negizin qalagan Burkit Ysqaquly qyzy Aigulmen sukhbaty [Interview. Interview with Aigul, daughter of Burkit Yskakuly, founder of “ESEP” party of Zhagipar Adilet]. Karagandy [in Kazakh].
- 5 Temiruly, M. (1998). Arman men azap. Estelik [Dream and pain. Memories]. Almaty: Sanat [in Kazakh].
- 6 Baltashuly, E. (2014). Zhalyndagan gumyr, zharqyldagan zhyrlar [Flaming life, sparkling songs]. Burkit Yskakov. Bul menin koz zhasym goi qan aralas: Olender [Burkit Yskakov These are my tears mixed with blood: Poems]. Karagandy: Bolashaq-Baspa [in Kazakh].
- 7 Abzhanov, Kh. (2003). Otan tarikhyn kezenderge bolu maselesi [The problem of dividing the history of the homeland into periods]. *Otan tarikhy - Domestic history*, 1, 45-51 [in Kazakh].
- 8 Omarbekov, T. & Omarbekov, Sh. (2004). Qazaqstan tarikhyna zhane tarikhnamasyna ulityq kozqaras [National approach to the history and historiography of Kazakhstan]. Almaty: Qazaq universiteti [in Kazakh].
- 9 Seidimbek, A. (1993). Baltaly, Baganaly el aman bol (shezhire) [Save Baltaly, Baganaly country (genealogy)]. Almaty: Qazaq universiteti [in Kazakh].
- 10 Tatimov, M. (1991). Zulmattyn auyr zardaby (demografiialyq taldau) [The severe effects of darkness (demographic analysis)]. *Zaual: Maqalalar, estelikter - Period: Articles, memories*. Koishybayev, B. (Ed.) [in Kazakh].
- 11 Kumisbaiuly, Sh. (2008). Balalar bagynyn bagbandary. Anyqtamalyq [Kindergarten gardeners. Directory]. Almaty: Balalar adebieti [in Kazakh].
- 12 Yskakov, B. (1989). Menin qalam. Estelik [My city. Memories]. “*Ortalyq Qazaqstan*” — “*Central Kazakhstan*”, 37(16. 252) [in Kazakh].
- 13 Kudyshev, O. (1989). Azap shekken azamattar [Suffering citizens]. “*Ortalyq Qazaqstan*” — “*Central Kazakhstan*”, 37(16. 468) [in Kazakh].
- 14 Abzhanov, Kh. (2012). 30-zhyldar basyndagy asharyshlyq: qazaq qasireti. «XX gasyrdyn 30-zhyldaryndagy Qazaqstandagy saiasi-aleumettik akhual: asharyshlyq pen qugyn-surgin tarikhy» [Famine in the early 1930s: Kazakh tragedy. “Political and social situation in Kazakhstan in the 1930s: the history of famine and persecution”]. *Maqalalar zhinagy — A collection of articles*. Astana: Alsem-Astana baspasy [in Kazakh].
- 15 Khadshy Akhmet, Shimshek. (2019). Saken Seifullin zhane Alash qozgalysy [Shimshek Saken Seifullin and the Alash movement]. «*Saken Seifullin: ulityq rukh zhane urpaqtar sabaqtastygy*» aty khalyqaralyq gylymi-tazhirbielik konferentsiia materialdary — *Proceedings of the international scientific and practical conference “Saken Seifullin: national spirit and succession of generations”*. Karagandy [in Kazakh].
- 16 Temiruly, M. (2013). Azattyq ansap azap shekkender [Suffering from the thirst for liberation]. Almaty: Arys [in Kazakh].
- 17 Temirgalieva, K.T., Arshabekov, T.T. & Nurmaganbetov, E.N. (2017). Tarikh zhane muzei, monografiialyq zertteu muzei qorynan [History and museum, monographic study from the museum fund]. Karagandy [in Kazakh].